

SAAMELAISKÄRÄJIEN KERTOMUS VUODELTA 2005

Saamelaiskäräjät on kokouksessaan 28.2.2006 hyväksynyt seuraavan kertomuksen toiminnastaan vuodelta 2005 valtioneuvostolle.

1. YLEISTÄ

1.1. Kertomus. Saamelaiskäräjälain (974/95) mukaisesti saamelaiskäräjät laatii vuosittain hallituksen kertomuksen laatimista varten kertomuksen siitä, mitä merkittävää on tapahtunut saamelaisia erityisesti koskevien asioiden kehityksessä. Saamelaiskäräjät kiinnittää kertomuksessaan huomiota siihen, miten eduskunnan ja sen erityisvaliokuntien toivomat ja edellyttämät asiat ovat toteutuneet, miten saamelaisten kielelliset ja kulttuuriset perusoikeudet ja niitä koskeva itsehallinto ovat saamelaisten mielestä toteutuneet saamelaisten kotiseutualueella sekä siihen, mitkä tärkeät lainsäädännölliset ja rahoitukselliset hankkeet tulisi saattaa eduskunnan käsiteltäviksi.

1.2 Toiminta. Kertomusvuonna Saamelaiskäräjät piti kolme kokousta. Itsehallintoonsa kuuluvana tehtävänä saamelaiskäräjät laati hallituksen kertomuksen laatimista varten edellä kohdassa 1.1. tarkoitetun kertomuksen vuodelta 2005. Käräjät jakoi opetusministeriön saamelaisten yhteiseen käyttöön osoittaman 240.000 euron kulttuurimäärärahan, minkä lisäksi saamelaiskäräjien kautta maksettiin saamelaisten kotiseutualueen kunnille saamenkielisten sosiaali- ja terveystalvelujen tuottamiseen 600.000 euron määrä.

Eduskunnan erityisvaliokunnat ja niiden jaostot kuuluivat käräjien edustajaa asiantuntijana kolme kertaa ja saivat ilman asiantuntijakuulemista yhden kirjallisen lausunnon. Saamelaiskäräjät antoi 26 lausuntoa, teki 10 aloitetta tai esitystä ja laati 17 kannanottoa, lausumaa tai muistiota. Käräjien edustajat osallistuivat 12:n kansallisen ja kolmen ylikansallisen pysyväisluontoisen toimielimen toimintaan sekä 37:een tilaisuuteen kotimaassa ja neljään ulkomailla.

Saamelaiskäräjien edustajat olivat mukana valtiopäivien avajaisissa, ottivat osaa hallituksen saamelaisasioita käsittelevään iltakouluun ja evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen työhön. Saamelaiskäräjien edustaja osallistui Yhdistyneiden kansakuntien alkuperäiskansojen pysyvän foorumin kokoukseen, Barentsin alueen ympäristöministerien kokoukseen ja pohjoismaisen saamelaissopimuksen valmisteluun. Norjan, Ruotsin ja Suomen saamelaiskäräjät pitivät yhteiskokouksen, ja käsitelivät saamelaisten parlamentaarissa neuvostossa saamelaisille yhteisiä asioita. Saamelaiskäräjillä oli edustaja myös maailman porokansojen III:ssa kongressissa.

2. SAAMELAISTEN PERUSOIKEUKSIEN JA IHMISOIKEUKSIEN TOTEUTUMINEN

Valtiosääntöoikeudelliset puitteet saamelaisten alkuperäiskansan oikeudelle ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan (PL 17.3 §) niitä koskevaan itsehallinnon perustalta saamelaisten kotiseutualueella (PL 121.4 §) on nykyisin turvattu perustuslaissa ja kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa. Saamelaisten kulttuuri ymmärretään perustuslaissa laajasti kulttuurimuotona, johon kuuluu myös heidän maankäyttönsä perinteisten elinkeinojen harjoittamiseksi. Julkisen vallan tehtävänä on puolestaan turvata ja edistää perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista (PL 22 §). Saamelaisten kulttuuristen perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien edistäminen ei kuulu pääministeri Matti Vanhasen hallitusohjelmaan.

2.1. Saamelaiset alkuperäiskansana. Huolimatta yhtäläisyyksistä vähemmistöjen kanssa alkuperäiskansat eroavat kansainvälisten sopimusten mukaan vähemmistöistä seuraavissa suhteissa. Alkuperäiskansalla on historiallinen, nykyaikaan jatkunut erityinen suhde tietyn alueen maahan ja luonnonvaroihin omaleimaisen kulttuurimuotonsa ja elämäntapansa perustana. Tämä suhde on saamelaisilla perustunut vanhastaan maanomistusoikeuteen. Alkuperäiskansa on myös säilyttänyt omia perinteisiä instituutioitaan kuten koltasaamelaisten kyläkokous. Kun vähemmistöoikeudet on tavallisesti muotoiltu yksilön oikeuksiksi ovat

alkuperäiskansaoikeudet suuressa määrin yhteisöllisiä, kansalle kuuluvia oikeuksia. Alkuperäiskansalle erityisesti kuuluva oikeus on itsemääräämisoikeus. Saamelaisten oikeuksien yhteisöllinen luonne ja saamelaisten itsehallinto ilmenevät suoraan perustuslaistamme, maankäyttöoikeudet ja saamelaisten perinteiset instituutiot puolestaan perustuslain perusteluista.

Suomi on valtiosääntöoikeudellisella tasolla tunnustanut saamelaisten erillisen aseman alkuperäiskansana, mutta Saamelaiskäräjien mielestä se kohtelee käytännössä saamelaisia lähinnä alueellisena kielivähemmistönä. Tämä epäkohta johtuu osaksi siitä, että ministeriöissä ja hallituksessa tieto saamelaisista ja heidän asemastaan sekä tarpeistaan alkuperäiskansana on useimmissa tapauksissa heikko ja että Suomen hallituksella ei ole selkeää saamelaispoliittista linjaa eikä vakiintuneita hallinnollis-poliittisia menettelytapoja näiden asioiden hoitamiseksi.

Saamelaisia koskevien asioiden valmistelun edistämiseksi valtioneuvoston yhteyteen tulisi nimittää saamelainen valtiosihteeri/neuvotteleva virkamies.

2.2. Saamen kieli, saamenkieliset palvelut ja kouluopetus. Vuoden 2004 alusta tuli voimaan saamen kielilaki (1086/2003), joka noudattaa kansalliskieliamme suomea ja ruotsia koskevan kielilain (423/2003) periaatteita. Saamen kielilakia sovelletaan sekä valtion että kunnan viranomaisissa huolehdittaessa saamenkielisten palvelujen turvaamisesta. Saamen kielellä tarkoitetaan Suomessa puhuttavia saamen kieliä: inarinsaamea, koltansaamea ja pohjoissaamea. Näistä inarin ja koltan saamenkielet ovat Euroopan neuvoston ministerikomitean arvion (2004) mukaan häviämistä vaarassa joten toimiin on ryhdyttävä inarin ja koltan saamenkielen elinkelpoisuuden varmistamiseksi. Lisäksi myös pohjoissaamen tilanne on uhanalainen Unescon luokitusten mukaan ja kielenvaihdos on edennyt pitkälle monin paikoin.

Valtiovarainvaliokunta totesi vuoden 2006 valtion talousarvioesityksestä antamassaan mietinnössä (VaVM 45/2005 s.73/I), että saamen kielen toimistolla on tällä hetkellä resurssit viiden kielenkääntäjän tai kielityöntekijän palkkaamiseen. Valiokunta katsoi aiemman kantansa mukaisesti, että tätä määrää on tehtäviin nähden pidettävä riittämättömänä.

Saamen kielilain paremmaksi toteutumiseksi saamelaisten kulttuuri-itsehallinnolle osoitettua valtionavustusta tulisi lisätä kahden uuden kielenkääntäjän viran perustamiseen tarvittavalla määrällä (100.000 euroa).

Saamenkielisten sosiaali- ja terveystalouden turvaamiseksi valtion talousarviossa on ollut vuodesta 2004 lähtien 600.000 euron avustus jaettavaksi saamelaiskäräjien kautta saamelaisten kotiseutualueen kunnille. Järjestely toteuttaa saamelaisten perustuslaillista itsehallintoa saamelaisten kotiseutualueella, mutta järjestely on epävarmalla perustalla, koska asiasta ei ole säädetty laissa. Kuntia rasittaa lisäksi omarahoitusosuus kuten Inarin kuntaa, jossa palveluja tulee tarjota kolmella saamen kielellä. Saamelaiset ovat kuitenkin ainoa alkuperäiskansa Suomessa ja saamenkieliset palvelut on tarkoitettu katettaviksi valtion eikä kunnan varoin. Euroopan neuvoston ministerikomitean mukaan (2004) toimiin on ryhdyttävä saamenkielisten sosiaali- ja terveystalouden turvaamiseksi.

Saamelaiskäräjät esittääkin perustuslain 121.4 §:n toteutumiseksi, että sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionosuudesta annetun lain (733/1992)

19d §:ään lisätään uusi 4 momentti: ” Saamenkielisten sosiaali- ja terveystalouden turvaamiseksi voidaan valtionavustus myöntää täysimääräisenä maksettavaksi saamelaiskäräjien kautta saamelaisten kotiseutualueen kunnille.”

19e §:n 1 momentin toiseen virkkeeseen lisätään: Hakijana voi olla joko kunta tai kuntayhtymä taikka saamelaisten kotiseutualueella saamelaiskäräjät.

Saamenkielisen päivähoiton turvaamiseksi saamelaisten kotiseutualueella tulisi lasten päivähoitosta annettuun lakiin (36/1976) sisällyttää seuraavat periaatteet:

Saamenkielisen päivähoiton kehittämiseksi saamelaisten kotiseutualueen kunnille myönnetään täysimääräistä valtionavustusta samalla tavoin ja samoin perustein kuin saamen kielen ja saamenkieliseen opetukseen.

Valtionavustuksen myöntäminen saamelaisten kotiseutualueella ei ole sidottu lapsiryhmän kokoon.

Saamelaisten kotiseutualueella saamenkielistä opetusta ei ole mahdollista saada peruskoulun kaikissa oppiaineissa puhumattakaan lukiosta ja aikuiskoulutuksesta. Suurin osa saamelaisoppilaista asuu lisäksi saamelaisalueen ulkopuolella ja jää opetusta ja sen rahoitusta koskevan lainsäädännön vuoksi kokonaan ilman saamenkielistä ja saamen kielen opetusta (arviolta 50% näistä oppilaista).

Valtioneuvoston tulisi yhteistyössä Saamelaiskäräjien kanssa käynnistää pikaisesti selvitys saamelaisopetuksen ja saamenkielisen varhaiskasvatuksen tilanteesta, tarpeista ja rahoituksesta koskien koko maata.

Oppimateriaalituotantoa tulisi uudistaa ja kehittää, erityisesti virtuaali- sekä lukio- ja aikuiskoulutuksessa ja pohjoismaisessa yhteistyössä, joka ei ole mahdollista nykyisellä 258.000 euron määrärahalta. Jo pitkään samana pysynyt määräraha on riittämätön oppimateriaalin valmistamiseksi kaikkia kouluasteita ja kaikkia kolmea Suomessa puhuttua saamen kieltä varten.

Saamenkielisen oppimateriaalin valmistamiseksi osoitettavaa määrärahaa tulisi korottaa 200.000 eurolla, saamelaisopetuksen erityisrahoitus tulisi ulottaa koko maahan ja Saamelaiskäräjien vaikutusmahdollisuuksia saamelaisopetukseen tulisi lisätä tuntuvasti määräämällä sen tehtäviin mm. opetuksen seuranta-, arviointi- ja opetussuunnitelmatehtäviä.

2.3. Saamelaisten oikeudet maahan, veteen ja perinteisiin elinkeinoin. Saamelaisten oikeudet alkuperäiskansana maahan, veteen ja perinteisiin elinkeinoin ovat lainsäädännössä vahvistamatta ja turvaamatta.

Saamelaisalueen poromiesten ansiotaso on heikko. Alueen päätoimisten poromiesten verotettava tulo valtionverotuksessa on alle puolet saman alueen maanviljelijäin keskitulon määrästä ja alle EU-Suomen köyhyysrajan. (Ks. KM 2001:14 s. 103). Maankäyttökilpailun vuoksi tilanne ei ole parempi saamelaisten metsästyksen ja kalastuksen osalta. Näissä oloissa nuoret saamelaiset eivät uskalla ryhtyä kulttuurimuotoonsa kuuluvien elinkeinojen kuten poronhoidon, kalastuksen ja metsästyksen harjoittajiksi, jolloin saamelaisten oma kulttuuri ja kieli eivät enää välity sukupolvelta toiselle vaan kuolevat.

Yhdenvertaisuuslain (21/2004) eduskuntakäsittelyssä työelämä- ja tasa-arvovaliokunta kehotti viranomaisia kiinnittämään yhdenvertaisuussuunnitelmien laatimisessa erityistä huomiota saamelaisten oikeuksiin alkuperäiskansana ja saamelaiskulttuurin tärkeimmän aineellisen perustan eli poronhoidon turvaamiseen. Viranomaisten tulee suunnitelmallisesti edistää saamelaisten mahdollisuuksia harjoittaa poronhoitoa ja hankkia sillä toimeentulonsa. (TyVM 7/2003 vp s. 5-6)

Eduskunnan kertomusvuonna hyväksymään valtion talousarvioon vuodelle 2006 (1093/2005) sisältyy oikeusministeriön hallinnonalalle hanke hallituksen esitykseksi saamelaisten maahan, veteen ja perinteisiin elinkeinoin kohdistuvien oikeuksien järjestämisestä saamelaisten kotiseutualueella koskevaksi lainsäädännöksi.

Saamelaiskäräjät esittää, että oikeusministeriön hallinnonalalla laadittavassa lainsäädännöllisessä esityksessä

- *kiinteistörekisterilaissa (392/1985) 2 §:ää valtion metsämaat saamelaisten kotiseutualueella esitetään muutettaviksi kiinteistöjen sijasta ”muiksi rekisteriyksiköiksi”*
- *metsähallituslaissa (1378/2004) saamelaisten kotiseutualueen valtionmailta poistetaan tuottovelvoite,*
- *saamelaisten kulttuuriin liittyvä perinteinen maankäyttö turvataan saamelaisille saamelaisten kotiseutualueen valtionmailta ja*
- *saamelaisten alkuperäiskansan perinteisten elinkeinojen kuten poronhoidon, kalastuksen ja metsästyksen harjoittajille luotaisiin valtiovallan toimenpitein edellytykset harjoittaa kulttuuriinsa kuuluvia elinkeinojaan ja saada niiden harjoittamisesta saamelaisten kotiseutualueella riittävä ansiotaso.*

3. SAAMELAISKÄRÄJÄT JA SAAMELAISTEN ITSEHALLINTO

3.1 Toimitilat. Saamelaiskäräjät suunnittelee saamelaiskulttuurikeskuksen rakentamista Inarin kirkonkylään. Kulttuurikeskukseen on kaavailtu toimitilat Saamelaiskäräjille ja muille hallinnollisille toiminnolle sekä tiloja saamelaiselle opetus- ja tutkimustoiminnalle, kulttuuritoiminnolle sekä elinkeinojen kehittämistoiminnolle. Nämä eri osatoiminnot yhdessä muodostavat toimivan ja ehjän kokonaisuuden. Hallitus on todennut, että kulttuurikeskus on kansallinen erityshanke, ei maakunnallinen hanke. Tältä pohjalta valtiovarainvaliokunta katsoi valtion vuoden 2006 talousarvioesityksestä antamassaan mietinnössä (VaVm 45/2005 vp. s. 73), että saamelaiskulttuurikeskuksen mitoitus, ajoitus ja rahoitus tulee ratkaista mahdollisimman pian ja toivoi - jo kolmannen kerran - että hankkeen edellyttämä suunnittelumääräraha voitaisiin ottaa talousarvioon.

Saamelaiskäräjät esittää, että saamelaiskulttuurikeskuksen suunnittelussa vielä ratkaisemattomat seikat ratkaistaan kiireesti ja hanke toteutetaan kansallisena erityishankkeena ja että hankkeen arkkitehtikilpailua varten otetaan 200.000 euron määräraha valtion vuoden 2006 lisätalousarvioon."

3.2. Saamelaiskäräjien resurssit ja yhteiskunnallinen vaikuttaminen. Eduskunta edellytti vastauksessaan saamelaisten kulttuuri-itsehallintoa koskevien lakiehdotusten lepäämään jättämiseksi (EV 14.2.1995/HE 248/1994 vp) sivistysvaliokunnan lausuntoon viitaten hallituksen selvittävän, miten voitaisiin saamelaiskäräjien yhteiskunnallisia vaikutusmahdollisuuksia edelleen kehittää ja turvata saamelaiskäräjille riittävät voimavarat tehtäviensä hoitamiseen. Sivistysvaliokunnan mukaan tuli selvittää Saamelaiskäräjien oikeus tehdä eduskunnalle annettavia aloitteita ja eduskunnalle annettava vuosittainen kertomus. Saamelaiskäräjät esittää, että

Saamelaiskäräjien kertomusta ja aloiteoikeutta koskevat asiat selvitetään.

Saamelaiskäräjien toimintaedellytysten turvaamiseksi valtionavustukseen tehdään 500 000 euron tasokorotus vuoden 2007 talousarviossa, mikä auttaisi käräjien tiedotustoimintaa ja osallistumista saamelaisten parlamentaarisen neuvoston toimintaan.

Saamelaiskäräjien vaikutus- ja päätösvaltaa lisätään kunta- ja palvelurakennemuutostukseen tehtyjen esitysten mukaisesti (Saamelaiskäräjien lausunto 24.1.2006) erityisesti opetustoimen, sosiaali- ja terveystoimen ja maankäytön suunnittelun aloilla.

4. SAAMELAISET JA EUROOPAN UNIONI

Eduskunnan edellä (3.2) mainittuun lausumaan perustuvan oikeusministeriön selvityksen mukaisesti Saamelaiskäräjät esittää vaikutusmahdollisuuksiensa lisäämistä EU-asioiden valmistelussa (OM/LAVO:n julkaisu 2/1997 s. 96) siten, että

valtioneuvoston ohjesäännön 26 §:n 3 momenttiin tehtäisiin lisäys, jonka mukaan EU-ministerivaliokunnassa kuultaisiin Saamelaiskäräjien puheenjohtajaa asiassa, joka koskee erityisesti saamelaisten itsehallintoa.

Saamelaisten kulttuurin harjoittamiseen on tilajaotuksen puitteissa jo pitkään liittynyt pienimuotoinen maatalous.

Saamelaisten pienimuotoista maataloutta yhdistelmäelinkeinona tulisi tukea EU:n varoin.

Saamelaisille voidaan etnisenä ryhmänä myöntää perinteisillä saamelaisalueilla poronhoitoon liittyviä yksinoikeuksia EU:n lainsäädännön ja Suomen perustuslain estämättä. (PeVL 8/1993 vp ja 14/1994 vp s.6/I). Myös Euroopan unionin parlamentin maatalouspolitiikassa ”Arktisten alueiden maataloutta koskevan uuden strategian päätöslauselma” korosti, että saamelaiskulttuuria ja poronhoitoa voidaan kehittää saamelaisten omilla ehdoilla yhteisön tuella, ehdotti erityistukia poronhoidon investointeihin” ja piti tärkeänä, että ihmisiä kannustetaan jäämään asuinsijoilleen ja että se tehdään heille mahdolliseksi. (A4-0073/99). Saamelaiskäräjät esittää perustuslakivaliokunnan lausuman mukaisesti (PeVL /1993 vp), että

saamelaisten kotiseutualueen poronhoito säädetään poronhoitolain muutoksin saamelaisväestön erityisesti oikeudeksi puuttumatta alueen muun väestön poronhoitoon liittyviin oikeuksiin.

Puheenjohtaja

Pekka Aikio

Lakimiessihteeri

Heikki J. Hyvärinen